

УДК 336.717.13

Корецька Н.І., к.е.н., доцент

Збирун Д.В.

Луцький національний технічний університет

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА РИНКУ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК В УКРАЇНІ

У статті визначено основні ознаки ринку платіжних карток та сформовано методику його оцінки, що дозволило здійснити комплексне дослідження даного ринку за: наявністю та якісною характеристикою держателів; забезпеченістю інфраструктурою; ефективністю використання; ризикованістю використання.

Ключові слова: ринок платіжних карток, платіжна картка, клієнти, держателі, інфраструктура обслуговування, банкомати, термінали, ефективність, обіг, направленість, ризикованість, безпека.

Koretskaya N., Zbyrun D.

COMPREHENSIVE EVALUATION OF MARKET PAYMENT CARDS IN UKRAINE

In the article the, that in today's scientific system management solutions and practical implementation of advanced management transactions using payment cards are becoming increasingly important. The authors investigated the main features of the market are: 1) the existence and qualitative characteristics of cardholders; 2) provision of infrastructure maintenance payment cards; 3) efficient use of payment cards; 4) the risks of using payment cards. Formed algorithm methodology for assessing the payment card market and on the basis of the comprehensive study of its operation. Revealed that there are a number of problems which payment card market is facing and needs of a comprehensive improvement in order to begin to occupy its rightful place in the lives of citizens, as can be seen in the developed world.

Keywords: market of payment cards, payment card, customers, holders, infrastructure services, ATMs, terminals, efficiency, handling, direction, risk, safety.

Корецкая Н. И., Збырун Д. В.

КОМПЛЕКСНАЯ ОЦЕНКА РЫНКА ПЛАТЕЖНЫХ КАРТ В УКРАИНЕ

В статье определены основные признаки рынка платежных карт и сформирована методика его оценки, что позволило осуществить комплексное исследование даного рынка за: 1) наличием и качественной характеристикой держателей; 2) обеспеченностью инфраструктурой; 3) эффективностью использования; 4) рискованностью использования.

Ключевые слова: рынок платежных карт, платежная карта, клиенты, держатели, инфраструктура обслуживания, банкоматы, терминалы, эффективность, обращение, направленность, рискованность, безопасность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. В сучасних умовах наукова система обґрунтування управлінських рішень та практичне впровадження передових методів управління операціями з використанням платіжних карток набувають все більшого значення. На основі цього програми банків щодо розвитку їх карткового бізнесу, не дивлячись на значну витратність, є одними із перспективних.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Ринок платіжних карток та перспективами його функціонування досліджували як вітчизняні (Т. Андрейків, О. Вовчак, Г. Вознюк, А. Герасимович, І. Коваль, Т. Косова, В. Кравець, С. Криворучко, О. Пиріг, А. Поліщук, С. Поліщук, А. Савченко, Т. Смовженко, А. Чумаков, О. Шевчук, А. Шеремет, Г. Шпаргало, Г. Щербаков, В. Ющенко та ін.), так і зарубіжні науковці (Д. Хамфрі, Б. Самерс, Д. Шеппард, Д. Шоенмейкер, А. Грінспан та ін.). Однак, не дивлячись на таку значну кількість наукових напрацювань щодо розвитку ринку платіжних карток, існує потреба в комплексній оцінці даного сектору банківської системи.

Цілі статті. Метою статті є формування методики оцінки ринку платіжних карток та комплексне дослідження його функціонування в Україні за основними ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Використання платіжних карток дедалі більше поширюється у світі. Вони стають найбільш часто використовуваним інструментом безготівкових розрахунків у більшості країн. Так, їх частка в загальній кількості трансакцій є значною в Саудівській Аравії (99%), Китаї (71,7%), Канаді (69%), Індії (66,6%), Швеції (59,3%) [1, с. 16]. Тому аналіз ринку платіжних карток, виявлення перспективних напрямів його функціонування, розробка конкретних рекомендацій та пропозицій щодо практичного використання платіжних карток повинні стати провідними темами досліджень.

Вважаємо, що основними ознаками досліджуваного ринку є [2]: 1) наявність та якісна характеристика держателів платіжних карток; 2) забезпеченість інфраструктурою обслуговування платіжними картками; 3) ефективність використання платіжних карток; 4) ризикованість використання платіжних карток. Саме ці ознаки дозволять проаналізувати процеси, що відбуваються на ринку платіжних карток України і дати йому загальну оцінку.

Отже, алгоритм методики аналітичного дослідження ринку платіжних карток повинен мати наступний вигляд (рис. 1).

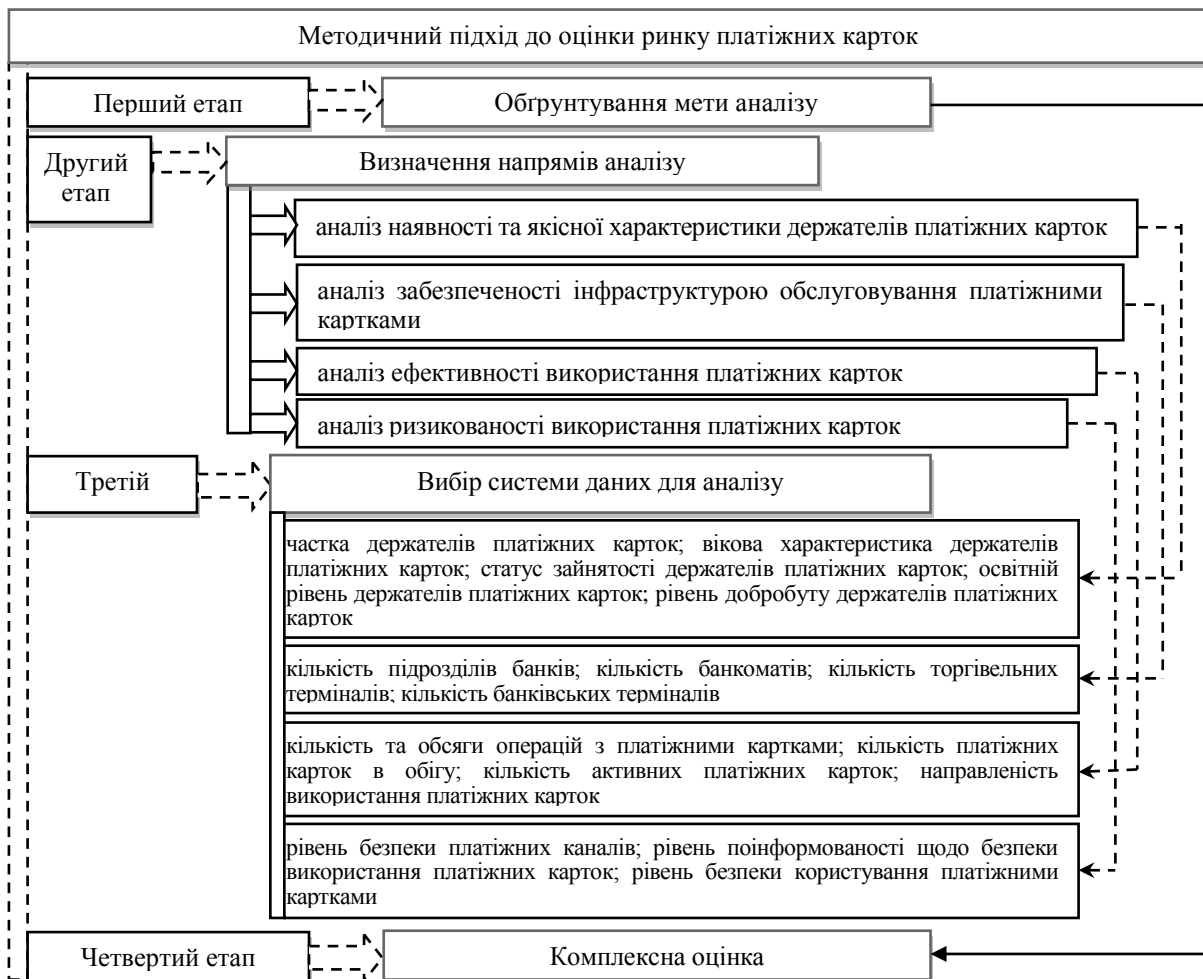

Рис. 1. Алгоритм методики оцінки ринку платіжних карток (сформовано авторами)

Отже, дослідимо ринок платіжних карток за визначеними напрямками.

1. Аналіз наявності та якісної характеристики держателів платіжних карток.

Емісія платіжних карток передбачає відкриття карткових рахунків, залишки за якими є додатковим джерелом ресурсів. З цією метою банки залучають до карткового бізнесу різні категорії клієнтів, пропонуючи різні умови обслуговування [3, с. 436–437].

Згідно матеріалів GfK Ukraine, Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем ЕМА, НБУ, Українського процесингового центру (УРС), Держкомстату [4] було виявлено, що активними користувачами платіжних карток (оплата ними товарів та послуг) та банківських послуг в цілому є: молоді люди та люди середнього віку; працюючі та студенти з середнім і вище достатком. І саме серед цих названих категорій переважають держателі платіжних карток для зарплати, стипендії та кредитних карток. Вони частіше інших використовують допоміжні карточні продукти та послуги. Щодо неактивних держателів платіжних карток (використовують картки лише для зняття готівки), то ними є [4]: люди середнього віку та старші них; працюючі з середнім достатком. Ці держателі використовують переважно картки для пенсії і у порівнянні з іншими рідше користуються іншими банківськими продуктами. Варто зазначити, що протягом 2008–2014 рр. різниця між активними і неактивними держателями платіжних карт поступово зменшується, що свідчить про те, що з часом навіть неактивні держателі починають використовувати платіжні картки для оплати за товари або послуги (рис. 2).

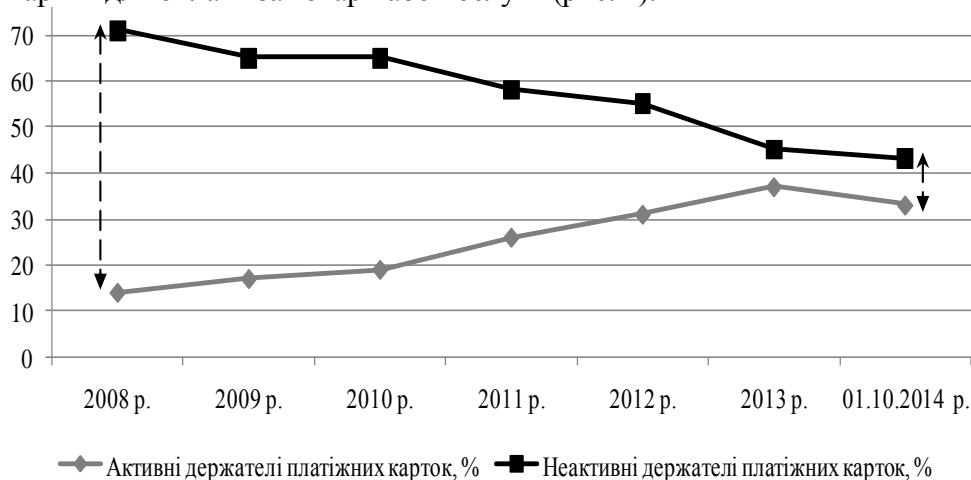

Рис. 2. Динаміка активних та неактивних держателів платіжних карток за 2008–2014 рр., % (сформовано на основі даних джерела: [4])

Держателями платіжних карток є фізичні особи (клієнти або довірені особи), які на законних підставах використовує платіжну картку для ініціювання переказу коштів з відповідного рахунку в банку або здійснює інші операції з її використанням [5]. І кожна банківська установа в Україні прагне збільшити їх чисельність (рис. 3).

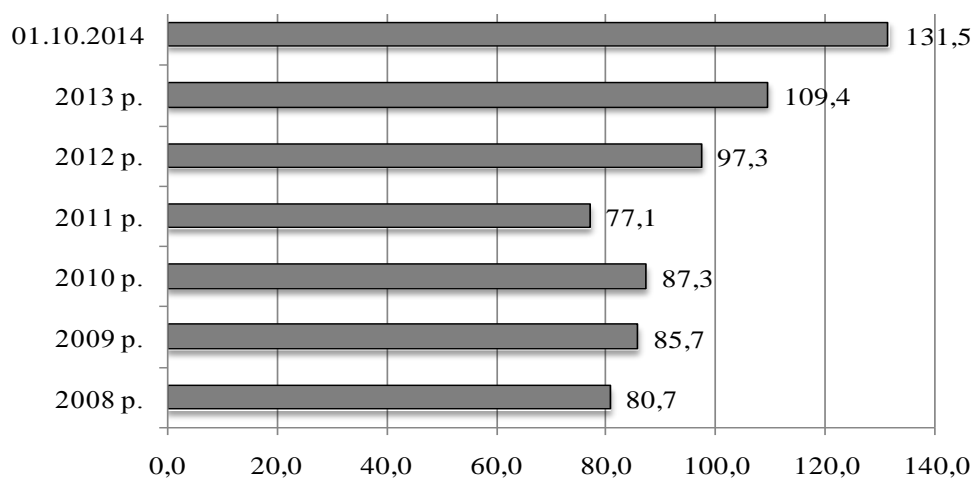

Рис. 3. Частка держателів платіжних карток в Україні від загальної чисельності населення України за 2008–2014 рр., % (сформовано на основі даних джерел: [6; 7])

Аналіз даних рис. 3 свідчить про те, що протягом 2008–2014 рр. в Україні відбулося зростання кількості держателів платіжних карток на 51,7%. Проте у 2011 р. у порівнянні з 2010 р. спостерігався спад їх чисельності на 11,9%. Загалом найбільший приріст держателів платіжних карток відбувся у 2014 р. у порівнянні з 2013 р. (на 22,1%). Таким чином, ситуація на ринку платіжних карток щодо чисельності їх держателів є позитивною.

Наступним етапом аналізу є вікова характеристика держателів платіжних карток.

У кінці 2014 р. Українська міжбанківська Асоціація членів платіжних систем ЕМА завершила соціологічне дослідження з приводу грамотності у сфері використання платіжних карток. Так було опитано репрезентативну вибірку населення (старше 16 років), яке проживає по всій території України (включаючи села) та користується платіжними картками. Згідно опитування виявилось (табл. 1), що найбільша питома вага серед користувачів платіжних карток відведена людям віком 20–29 років (22,3%), а найменша частка припадає на людей віком 16–19 років (4,5%). Проте існує і населення, яке не користується платіжними картками і найбільша частка припадає на пенсіонерів (33,9%).

Таблиця 1.

Вікова характеристика держателів платіжних карток станом на 01.01.2014 р., % *

Держателі	Вік, років					
	16–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60 і старші
Користувачі платіжних карт	4,5	22,3	18,8	18,3	18,6	17,5
Некористувачі платіжних карт	6,1	15,8	14,2	15,1	14,8	33,9

* сформовано на основі даних джерела: [4]

Отже, у групі держателів віком 20–59 років спостерігається позитивна тенденція щодо перевищення користувачів над некористувачами платіжних карток.

Щодо статусу зайнятості держателів платіжних карток, то станом на 01.01.2014 р. існують такі статистичні дані (рис. 4): серед працюючих людей користувачами платіжних карток є 63,6%, некористувачами – 37,5%; серед непрацюючих некористувачі перевищують над користувачами на 8,4%; найбільшу питому вагу серед працюючих пенсіонерів відведено тим, хто не користується платіжними картками – 39,3%; майже рівне співвідношення між користувачами та некористувачами платіжними картками прослідковується серед зайнятих студентів – 6,9% і 6,3% відповідно, проте спостерігається позитивна тенденція щодо перевищення перших над другими.

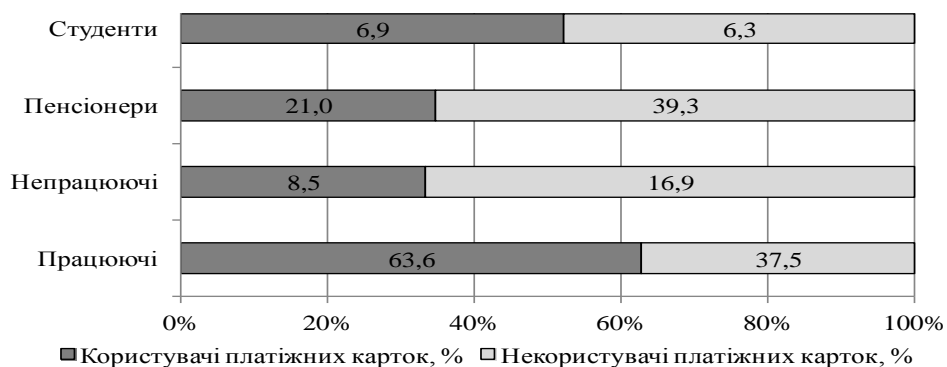

Рис. 4. Аналіз статусу зайнятості держателів платіжних карток в Україні станом на 01.01.2014 р., % (сформовано на основі даних джерела: [4])

Отже, банкам необхідно залучати нових користувачів, які працюють, навчаються та перебувають на пенсії на привабливих для них умовах, оскільки у майбутньому саме ці групи найчастіше будуть здійснювати розрахунки платіжними картками.

Характеристика освітнього рівня держателів платіжних карток подана на рис. 5.

Як бачимо, найбільша частка припадає на держателів, що являються користувачами з вищим освітнім рівнем – 35,4%, а найменша – на держателів з початковим рівнем – 7,6%.

Серед некористувачів найбільшу питому вагу займають люди з повним загальним середнім освітнім рівнем – 42,3%, а найменшу – люди з початковим рівнем (18,7%).

Рис. 5. Аналіз освітнього рівня держателів платіжних карток в Україні станом на 01.01.2014 р., % (сформовано на основі даних джерела: [4])

Рівень добробуту держателів платіжних карток наведено в табл. 2.

Таблиця 2.

Рівень добробуту держателів платіжних карток станом на 01.01.2014 р., % *

Держателі	Низький рівень добробуту	Середній рівень добробуту	Високий рівень добробуту
Користувачі платіжних карт	28,2	68,4	3,4
Некористувачі платіжних карт	44,8	53,7	1,5

* сформовано на основі даних джерела: [4]

Дані табл. 2 свідчать, що найбільшу питому вагу серед користувачів платіжними картками займають люди з середній рівнем добробуту – 68,4%, тоді як 53,7% у даній групі займають ті, які ними не користуються. Серед держателів з низьким рівнем добробуту користувачами є 28,2%, а некористувачами – 44,8%. Найменша частка припадає на користувачів та некористувачів з високим рівнем добробуту: відповідно 3,4% та 1,5%.

Таким чином, аналіз наявності та якісної характеристики держателів платіжних карток засвідчив, що в Україні спостерігається позитивна тенденція до скорочення частки неактивних держателів та зростання частки активних. Це зумовлено збільшенням чисельності держателів платіжних карток у звітному 2014 р. у порівнянні з попереднім 2013 р. на 22,1%. Крім того, активними користувачами можна вважати працюючих людей із високим освітнім рівнем та середнім рівнем добробуту, а неактивними – людей пенсійного віку з повною загальною середньою освітою і середнім рівнем добробуту.

2. Аналіз забезпеченості інфраструктурою обслуговування платіжними картками.

Все більше українських банків залучається до карткового бізнесу. І одну з головних ролей для подальшого розвитку ринку платіжних карт та їх використання для оплати товарів і послуг, інших зобов'язань традиційно відіграє інфраструктура обслуговування. Тому наступне наше дослідження розпочнемо з аналізу кількості банківських підрозділів.

Україна має добре розвинену банківську мережу, оскільки рівень присутності банків в регіонах (на 100 тис. чол.) є одним з найвищих у СНД.

Максимальна концентрація банківської мережі характерна м. Києву (10,8%), Харківській (8,7%), Дніпропетровській (8,2%), Одеській (7,1%), Донецькій (6,9%) і Львівській (5,7%) областям. Найнижчий рівень покриття банківською мережею спостерігається у Тернопільській (1,7%), Житомирській (1,9%) і Рівненській (2%) областях.

Найбільшу кількість підрозділів мають ПАТ «Державний Ощадний банк України» (29,2% від загальної кількості мережі), ПАТ КБ «Приватбанк» (16,8%), ПАТ «Райффайзен

Банк Аваль» (4,5%), ПАТ «Укрсиббанк» (3%) і ПАТ «Надра банк» (2,8%). На ці банки припадає майже 56,3% від загальної кількості усіх регіональних підрозділів.

Нині спостерігається скорочення кількості підрозділів, проте завдяки активному розвитку систем дистанційного обслуговування, банки мають можливість одночасно знизити свої адміністративні витрати і забезпечити клієнтам високу якість обслуговування на ринку платіжних карток, а також представити широкий спектр нового виду сервісу для економії часу і підвищення ефективності користування платіжними картками.

Отже, оскільки нині на 100 тис. жителів України припадало 43 одиниці банківської мережі, то роль банківських підрозділів у розвитку ринку платіжних карток є суттєвою.

Наступним етапом дослідження за даним напрямом є аналіз кількості банкоматів, торговельних і банківських терміналів.

Загалом деякі експерти вбачають пряму залежність кількості безготівкових платежів від наявного термінального обладнання. Безперечно, розвинена інфраструктура обслуговування безготівкових платежів незмінно дає позитивний ефект для здійснення безготівкових платежів (табл. 3).

Таблиця 3.

Аналіз інфраструктури обслуговування ринку платіжних карток за 2008–2014 рр. *

Рік	Всього одиниць інфраструктурного обслуговування, з них:	Банкомати (од.)	Термінали (од.)						
			частка від загальної кількості одиниць інфраструктурного обслуговування, %	всього	частка від загальної кількості одиниць інфраструктурного обслуговування, %	торговельні	частка від загальної кількості одиниць термінального обслуговування, %	банківські	частка від загальної кількості одиниць термінального обслуговування, %
2008 р.	144713	27 965	19	116 748	81	85 260	73	31 488	27
2009 р.	132001	28 938	22	103 063	78	74 510	72	28 553	28
2010 р.	138303	30 163	22	108 140	78	80 544	74	27 596	26
2011 р.	156537	32 997	21	123 540	79	94 741	77	28 799	23
2012 р.	198876	36 152	18	162 724	82	133 964	82	28 760	18
2013 р.	261572	40 350	15	221 222	85	192 331	87	28 891	13
01.10.2014 р.	244260	38 461	16	205 799	84	178 564	87	27 235	13

* сформовано за даними джерела: [6]

З даних табл. 3 видно, що у 2009 р. у порівнянні з 2008 р. у зв'язку з фінансовою кризою спостерігалася негативна тенденція щодо зменшення кількості одиниць інфраструктури обслуговування ринку платіжних карток. Проте, у період 2009–2013 рр. розпочалося зростання аналізованого сегменту ринку платіжних карток – на 31,5%. Але у 2014 р. порівняно з 2013 р. знову відбулося зменшення їх кількості: банкоматів на 4,68%; торговельних терміналів – на 7,7%; банківських терміналів – на 5,7%.

Усі регіони України мають істотний потенціал для розвитку ринку платіжних карток, чому, в першу чергу, сприятиме все більше поширення сучасних форматів роздрібної торгівлі. Загалом аналіз інфраструктурного обслуговування платіжних карток в розрізі регіонів України станом на 01.10.2014 р. показав, що найвищий рівень характерний м. Києву, а найнижчий – Закарпатській, Тернопільській та Чернівецькій областям.

Якщо проаналізувати забезпеченість регіональних платіжних ринків банкоматами, то найкраще ними забезпечені м. Київ і Дніпропетровська область, посередньо – Донецька, Запорізька, Київська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська і Харківська області. Решті регіонам характерний найнижчий рівень забезпеченості банкоматами.

Щодо термінального обслуговування ринку платіжних карток, то найкраще забезпечені торговельними терміналами м. Київ, Дніпропетровська, Донецька, Харківська,

Одеська та Львівська області, а найгірше – Чернівецька, Тернопільська та Закарпатська області. У решти областях забезпеченість торговельними терміналами є посередньою.

Рівень забезпечення банківськими терміналами по всій Україні є невисоким. Проте у м. Києві, Дніпропетровській, Донецькій, Одеській та Харківській областях цей рівень у порівнянні з іншими регіонами є високим. Посередня забезпеченість характерна Запорізькій, Київській, Миколаївській, Львівській, Полтавській і Херсонській областям. У всіх інших регіонах країни рівень забезпеченості банківськими терміналами є низьким.

Аналіз загального термінального обслуговування ринку платіжних карток в розрізі банків станом на 01.10.2014 р. показав, що найбільше терміналів має ПАТ КБ «ПриватБанк» (57%). Частка термінальної мережі ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» та ПАТ «Державний ощадний банк України» сягає відповідно 9,1% і 7,3%, тоді як інші банки, що функціонують на території України, в цілому мають лише 26,6% терміналів. У розрізі торговельних терміналів спостерігається схожа ситуація: найбільше їх є у ПАТ КБ «ПриватБанк» (63%). Питома вага торговельних терміналів ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» у їх загальній кількості становить 9,5%, ПАТ «Державний ощадний банк України» – 5,3%, решти банків – 22,2%. Частка банківських терміналів 129 українських банків складає 59,5%, а частка банківських терміналів ПАТ «Державний ощадний банк України», ПАТ КБ «ПриватБанк» і ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» – 40,5% (відповідно 22,7%; 6,3% і 11,5%).

Отже, аналіз інфраструктури обслуговування платіжними картками засвідчив, що банкам необхідно її розвивати на території всієї України, а особливо в Тернопільській, Чернівецькій, Чернігівській, Житомирській і Закарпатській областях.

3. Аналіз ефективності використання платіжних карток.

Нині платіжні картки є найбільш популярним банківським продуктом і практично кожний банк пропонує своїм клієнтам випуск та обслуговування платіжних карток. Тому здійснимо аналіз кількості і обсягів операцій з використанням платіжних карток (табл. 4), дані щодо яких формуються процесинговими центрами і є найбільш точним індикатором розвитку ринку платіжних карток.

Таблиця 4.

Аналіз кількості і обсягів операцій з використанням платіжних карток за 2008–2014 рр. *

Рік	Сума операцій					Кількість операцій				
	Усього, млн. грн.	Безготівкові платежі, млн. грн.	Частка безготівкових платежів від загальної суми операцій, %	Отримання готівки, млн. грн.	Частка безготівкових платежів від загальної суми операцій, %	Усього, млн. шт.	Безготівкові платежі, млн. шт.	Частка безготівкових платежів від загальної кількості операцій, %	Отримання готівки, млн. шт.	Частка безготівкових платежів від загальної кількості операцій, %
2008 р.	372418	16980	4,6	355438	95,4	634	67	10,6	567	89,4
2009 р.	353166	18375	5,2	334791	94,8	590	77	13,1	513	86,9
2010 р.	450652	29463	6,5	421189	93,5	692	121	17,5	571	82,5
2011 р.	575979	46346	8,0	529633	92,0	875	214	24,5	661	75,5
2012 р.	741480	91561	12,3	649859	87,6	1073	348	32,4	725	67,6
2013 р.	916027	159138	17,4	756889	82,6	1339	584	43,6	755	56,4
01.10.2014 р.	271328	80428	29,6	190899	70,4	413	251	60,8	162	39,2

* сформовано за даними джерела: [6]

Отже, аналіз кількості та обсягів операцій з використанням платіжних карток показав, що станом на 01.10.2014 р. спостерігалася негативна тенденція – зниження їх кількості порівняно з 2013 р. на 69,2%. Зміни відбулися і в обсягах операцій. Так, у звітному 2014 р. у порівнянні з 2013 р. загальна сума операцій зменшилась на 76,3%. Це було зумовлено зменшенням сум операцій щодо отримання готівки (на 74,8%) і здійснення безготівкових розрахунків (на 49,5%).

Загалом зростання як кількості, так і обсягів безготівкових розрахунків за 2008–2013 рр. стало наслідком значного зростання торговельної платіжної мережі. Так, частка безготівкових операцій зросла майже у 6 разів: у загальній кількості операцій з використанням карток з 10,6% до 60,8%, а в загальній сумі операцій – з 4,6% до 29,6%.

У 2008–2013 рр. спостерігалось перевищення кількості операцій з отримання готівки над безготівковими розрахунками. Проте ситуація змінилася у 2014 р.: кількість операцій за безготівковими розрахунками перевищила кількість операцій з отримання готівки на 89 млн. шт. Відтак найбільша частка у загальній кількості операцій з платіжними картками відведена першим операціям (60,8%), а решта (39,2%) припадає на операції з отримання готівки. Загалом варто відмітити, що рівень безготівкових платежів за допомогою платіжних карток в Україні є низьким.

Наступним показником аналітичного дослідження за даним напрямом є наліз кількості платіжних карток в обігу (рис. 6).

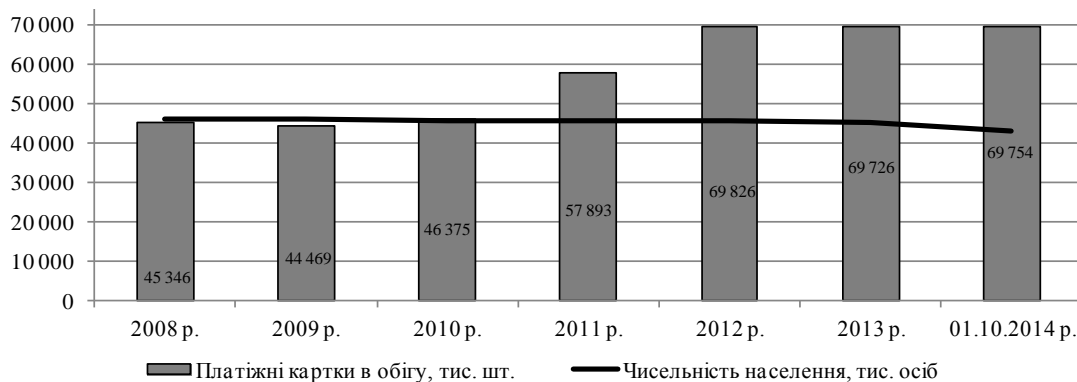

Рис. 6. Кількість платіжних карток в обігу в Україні на душу населення за 2008–2014 рр., шт. (сформовано на основі даних джерел: [6; 7])

Загальна кількість платіжних карток в обігу в Україні з 2008 р. зросла на 53,8% і у 2014 р. склала 69754 тис. шт. Щодо аналізу скільки платіжних карток припадає на одного жителя (з урахуванням немовлят і старих), то ця кількість станом на 01.10.2014 р. становила 1,6 платіжної картки, у 2012–2013 рр. – 1,5, у 2011 р. – 1,3, а у 2008–2010 рр. – 1. Якщо враховувати лише повнолітніх, то на одного дорослого українця припадає майже 3 платіжні картки. Варто зазначити, що у 2005 р. ситуація була прямо протилежною: 1 платіжна картка припадала на трьох осіб. Отже, в деяких українців існує їх надлишок, оскільки кількість платіжних карток, якими користуються, є меншою за обсяг їх випуску.

У зв'язку з цим можна було б очікувати, що банки почнуть згортати процес випуску нових платіжних карток, однак, банки-лідери ведуть «битву» за власників платіжних карток і переважно не залучаючи нових клієнтів, а їх переманюючи.

Так, станом на 01.10.2014 р. лідером за кількістю випущених платіжних карток був і залишається ПАТ КБ «ПриватБанк». На нього припадає 44,1% усіх випущених платіжних карток в Україні. На другому і третьому місцях знаходяться ПАТ «Державний ощадний банк України» та ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» з результатом 18,1% і 5,9% відповідно.

Наступний показник аналітичного дослідження даного напрямку – кількість активних платіжних карток (активними вважаються платіжні картки, за якими за останні 3 місяці проводилась хоча б одна видаткова операція) (табл. 5).

Таблиця 5.

Аналіз кількості активних платіжних карток на душу населення України за 2008–2014 рр. *

Рік	Чисельність населення, тис. осіб	Кількість активних платіжних карток, тис. шт.	Частка активних платіжних карток від їх кількості в обігу, %	Кількість активних платіжних карток на одну особу, шт.
2008 р.	46 143,7	38 576	85,1	0,8
2009 р.	45 962,9	29 104	65,4	0,6

2010 р.	45 778,5	29 405	63,4	0,6
2011 р.	45 644,4	34 850	60,2	0,8
2012 р.	45 560,2	33 106	47,4	0,7
2013 р.	45 439,8	35 622	51,1	0,8
01.10.2014 р.	42 965,1	33 197	47,6	0,8

* сформовано на основі даних джерел: [6; 7]

Як свідчать дані табл. 5, у період 2009–2013 рр. спостерігалася позитивна динаміка щодо кількості активних платіжних карток, що свідчило про зростання довіри населення до здійснення операцій з їх використанням. Проте, станом на 01.10.2014 р. вперше за останні 5 років відзначається негативна динаміка на досліджуваному ринку щодо активності платіжних карток – зменшення на 6,81% (зменшення спостерігалось і у 2009 р. у зв'язку з фінансовою кризою – на 0,39%). Вважаємо, така зміна тренду обумовлена анексією АР Крим, внутрішніми процесами і військовими діями на сході країни.

В Україні 13 банків є емітентами 87,1% всіх активних платіжних карток в Україні, тоді як решта банків – лише 12,9%. Загалом у зв'язку з негативною ситуацією в Україні найбільш масштабне скорочення було зафіксовано у найбільшого з активами вітчизняного банку – ПАТ КБ «ПриватБанк». Ще 5 банків-лідерів у даному сегменті (ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Дельта Банк», ПАТ «Укрсоцбанк» та ПАТ КБ «Надра») також задекларували зменшення кількості активних платіжних карток. Однак поряд із скороченням активних платіжних карток в деяких банках є і позитивні тенденції: наростили обсяги таких платіжних карток ПАТ «Укрсиббанк», ПАТ «Державний ощадний банк України, «ПАТ Альфа-Банк» та ПАТ «Укргазбанк» [8].

Варто зазначити, що із загальної кількості платіжних карток, що стали неактивними, 1,5 млн. шт. були емітованими в АР Крим: одна частина з них була заблокована, а інша – перестала використовуватися населенням півострова. Також більше 90 тис. платіжних карток вийшли з обігу у Донецькій і Луганській областях. І хоча експерти очікували більш значних негативних змін у даних регіонах, проте їх припущення не виправдалися і населення даних регіонів продовжує використовувати платіжні картки для оплати за товари і послуги або для зняття готівки. Єдиними регіонами, де кількість активних платіжних карток зросла, є м. Київ та Київська область. Таке відхилення від загальної тенденції можна пояснити впливом переселенців зі східних областей [8].

Аналіз направленості операцій з використанням платіжних карток у 2014 р. (рис. 7) показав, що найбільшу частку серед них займають операції через банкомат/термінал самообслуговування (93,3%), а найменшу – операції з допомогою мобільного банкінгу (1,3%) та інші операції (0,2%). Варто зазначити, що у порівнянні з минулими роками відсоток операцій у підрозділах банку і оплата товарів/послуг в магазинах і в мережі Інтернет з використанням платіжних карток зріс і становить відповідно 39,8% та 31,5%. Крім того, операції з допомогою мобільного банкінгу також набувають все більшої популярності серед населення.

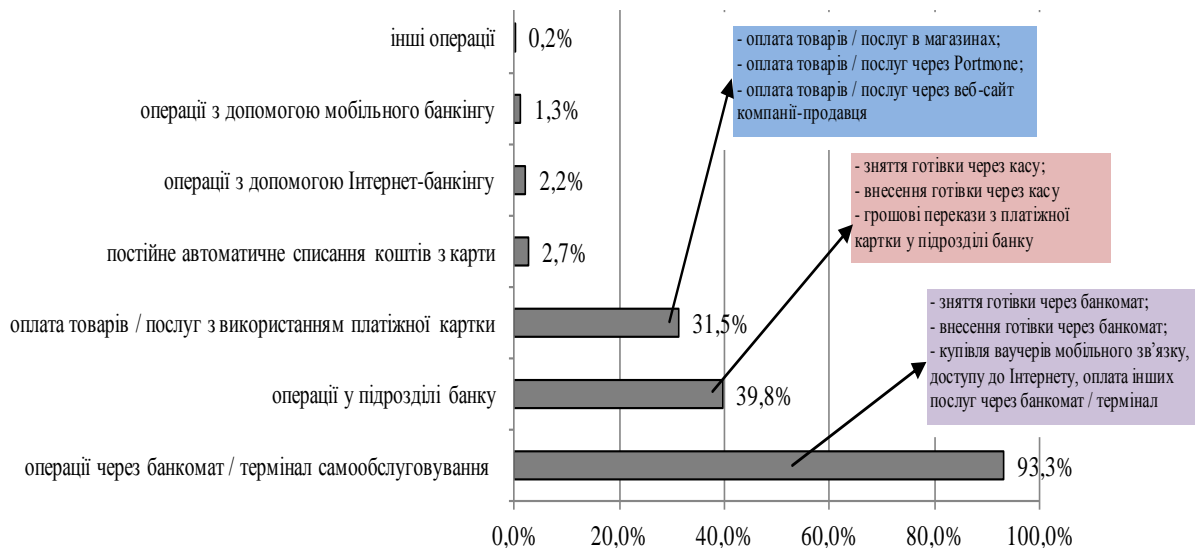

Рис. 7. Аналіз направленості операцій з використанням платіжних карток (% до всіх держателів карт) у 2014 р. (сформовано за даними джерела: [9])

Проаналізуємо структуру розрахунків платіжними картами в мережі Інтернет (рис. 8).

Аналіз даних рис. 8 показав, що у кількісному вираженні розрахунків платіжними картками у мережі Інтернет найбільша частка припадає на оплату телекомунікаційних послуг – 66%, а найменша відведена оплаті за авіаквитки – 3% та інші операції (4%). Щодо грошового вираження, то найбільша питома вага розрахунків зосереджена на оплаті телекомунікаційних послуг (31%) і авіаквитків (30%), а найменша – на інших операціях (11%).

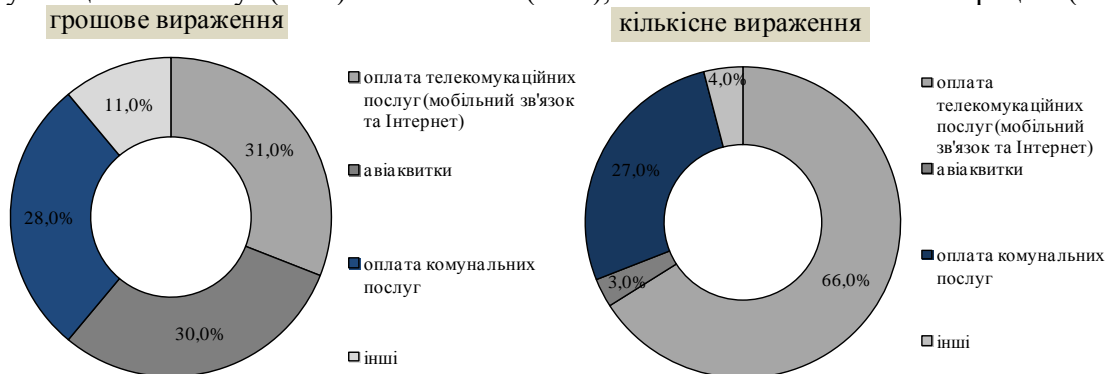

Рис. 8. Структура розрахунків платіжними картами в мережі Інтернет у 2014 р., % (сформовано за даними джерела: [9])

Таким чином, провівши аналіз ефективності використання платіжних карток, можна зробити висновки: 1) кількість і обсяги операцій з використанням платіжних карток станом на 01.10.2014 р. зменшились порівняно з 2013 р., що є негативним аспектом; 2) загальна кількість платіжних карток в обігу в Україні зросла і станом на 01.10.2014 р. на душу населення (з урахуванням немовлят і старих) припадало 1,6 платіжної картки, що є позитивною тенденцією; 3) лідерами за кількістю випущених платіжних карток є ПАТ КБ «ПриватБанк, ПАТ «Державний ощадний банк України» та ПАТ «Райффайзен Банк Аваль»; 4) операції з платіжними картками найчастіше здійснюються через банкомати/термінали, а найменше – за допомогою мобільного банкінгу; 4) найбільша кількість та обсяги розрахунків платіжними картками у мережі Інтернет припадає на оплату телекомунікаційних послуг, а найменша – на оплату авіаквитків та інші операції.

4. Аналіз ризикованості використання платіжних карток.

Безперечно платіжні картки є зручними у використанні і завдяки цим зручностям вони використовуються багатьма жителями повсякчасно. Проте варто зазначити, що від шахрайських операцій з платіжними картками страждають клієнти банків, зазнаючи

фінансових збитків, а також самі банківські установи, які втрачають не лише гроші, але й репутацію і, як наслідок, клієнтів та торговців, які пропонують розрахунки у безготівковій формі з використанням платіжних карток [10, с. 50]. Таким чином, окремим аспектом повинен виділятися такий напрям як ризикованість використання платіжних карток.

У ході дослідження [8] була оцінена частка держателів платіжних карток, які стикалися з різними видами шахрайства в сфері використання платіжних інструментів (платіжних карток та Інтернет-банкінгу), виявлено їх ставлення до даного явища і рівень поінформованості щодо способів захисту від шахрайства.

Проаналізуємо рівень безпеки платіжних каналів (рис. 9).

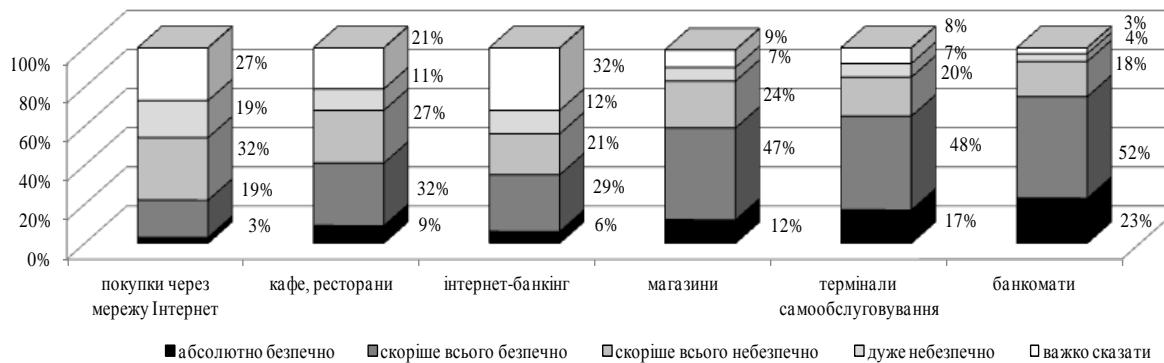

Рис. 9. Аналіз опитування щодо рівня безпеки платіжних каналів (2014 р.), % (сформовано за даними джерела: [8])

Аналіз опитування користувачів показав, що безпечний рівень платіжних каналів («абсолютно безпечно» та «скоріше всього безпечно») характерний банкоматам (75%), терміналам самообслуговування (65%) та магазинам (49%). Найменше («скоріше всього небезпечно» і «дуже небезпечно») користувачі довіряють таким платіжним каналам як: покупки через мережу Інтернет (51%), кафе, ресторанам (38%) та інтернет-банкінгу (33%). Отже, найнебезпечнішим платіжним каналом є мережа Інтернет як через можливість «підхоплення вірусу», так і перехоплення карткових реквізитів.

Однією з багатьох проблем у використанні платіжних карток є недостатній рівень поінформованості суспільства щодо безпечного використання платіжних карток. Це і буде наступним показником для аналізу (рис. 10).

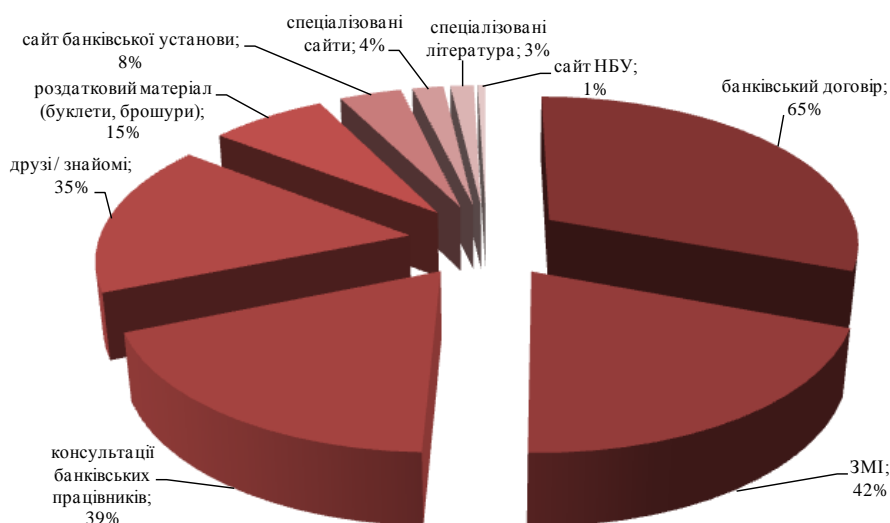

Рис. 10. Аналіз опитування щодо рівня поінформованості про безпеку використання платіжних карток (2014 р.), % (сформовано за даними джерела: [8])

Таким чином, найбільша поінформованість про безпеку використання платіжних карток відбувається завдяки ознайомленню з банківським договором (65%), а також ЗМІ (42%) і консультаціям банківських працівників (39%), а найменшу інформацію про безпеку використання платіжних карток, на думку користувачів, можна отримати із сайтів (НБУ та інші спеціалізовані (1% та 4% відповідно)) та літератури (3%).

Підвищення рівня безпеки розрахунків з використанням платіжних карток – справа не лише банку, а й самого клієнта. Тому здійснимо аналіз рівня безпеки користування платіжними картками (рис. 11).

Рис. 11. Аналіз опитування щодо відомих способів безпеки користування платіжними картками (2014 р.), % (сформовано за даними джерела: [8])

Проведені дослідження показали низький рівень спонтанного (без підказки) знання способів безпеки користування платіжними картками: 11% користувачів платіжних карток не змогли назвати жодного способу безпеки, решта респондентів відмітили, що їм відомо в середньому 1–2 способи безпеки користування платіжними картками. Основними названими способами безпеки були традиційні, пов'язані із збереженням ПІН-коду. Зокрема, 52% респондентів наголосило на необхідності не повідомляти нікому ПІН-код; 22% – не передавати картку іншим особам; 14% – не зберігати його разом з картою; 13% – підключати SMS-повідомлення; 11% – не повідомляти реквізити платіжної картки. Водночас, сучасні дієві та ефективні способи безпеки користування платіжними картками залишаються не відомими для більшості користувачів платіжних карток [8].

Крім того, опитування показало, що 58% респондентів вважають, що платіжну картку необхідно заблокувати при отриманні SMS-повідомлення про операцію, яку користувач не здійснював, при цьому 94% респондентів відзначають, що платіжну картку необхідно заблокувати у разі її крадіжки або втрати. Також зазначимо, що на питання про те, для чого потрібні SMS-повідомлення, лише 44% респондентів обрали варіант «щоб у разі крадіжки грошей або іншого шахрайства оперативно зв'язатися з банком та заблокувати платіжну карту», тоді як 91% респондентів обрали варіант «щоб знати, коли на рахунок будуть зараховані грошові кошти» [8]. Отже, більшість держателів сприймають SMS-інформування як джерело інформування про надходження коштів на платіжну картку, а не як інструмент для припинення шахрайських операцій.

Отже, згідно дослідження можна вважати, що рівень безпеки користування платіжними картками в Україні є середнім. Крім того, після особистого зіткнення з шахрайством модель використання платіжної картки змінили 2/3 респондентів: вирішили використати один із способів безпеки – 28%; розширили набір способів безпеки, змінили банківську установу і відмовились від користування платіжною картою – по 11%.

Висновки. Отже, провівши комплексну оцінку ринку платіжних карток бачимо, що існує ряд проблем, з якими він стикається і він потребує усебічного удосконалення задля того, щоб почати посідати належне місце у житті громадян, як це можна спостерігати у розвинених країнах світу. І, на нашу думку, головним завданням сучасного ринку

платіжних карток являється посилення довіри потенційних клієнтів до платіжних карток та зміна ставлення користувачів до даного виду послуг. Це дозволить збільшити операції з використанням платіжної картки не лише для зняття готівки, а й для розрахунків за товари і послуг через різні платіжні канали; забезпечить зростання емісії платіжних карток, яка буде виражатися не лише кількісно, а й якісно та сформує у користувачів культуру безпеки використання платіжних карток.

Список використаних джерел:

1. Кравчук В., Прем'єрова О. Ринок карткових платежів України: Міжнародний досвід та національне регулювання / В. Кравчук, О. Прем'єрова // Аналітичний звіт. – К. : АДЕФ-Україна, 2012. – 60 с.
2. Корецька Н. І., Збирун Д. В. Суть ринку платіжних послуг та основні його ознаки / Н. І. Корецька, Д. В. Збирун // XI Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні наукові розробки». – 15–22 січня. – м. Софія, Болгарія : Бял ГРАД-БГ, 2015.
3. Аналіз банківської діяльності : підручн. / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін.; [за ред. А. М. Герасимовича]. – К. : КНЕУ, 2004. – 599 с.
4. Тенденции развития платежных карт и сервисов дистанционного банкинга // GfK Ukraine, Украинская межбанковская ассоциация членов платежных систем ЭМА, НБУ, Украинский процессинговый центр (УРС), Госстат. – май. – Киев, 2013.
5. Постанова НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням» від 27.08.2001 р. №367.
6. Загальні показники розвитку ринку платіжних карток в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219
7. Чисельність населення України : Державна служба статистики України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Офіційний сайт Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем (ЕМА) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ema.com.ua/about-association/>
9. Аналітичні дослідження ПАТ «Кредитпромбанк» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kreditprombank.com/>
10. Колдовський М. В., Ващенко О. М. Ризики використання банківських платіжних карток / М. В. Колдовський, О. М. Ващенко // Вісник Української академії банківської справи. – 2010. – №1 (28). – С. 48–55.

Рецензент д.е.н., професор Різник Н.С.